

Aslak Syse

Psykisk helsevernloven

med kommentarer

Aslak Syse

Psykisk helsevernloven

Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og
gjennomføring av psykisk helsevern

Kommentarutgave med forskrifter

2. reviderte utgave

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2007
2. utgave, 3. opplag 2011

ISBN: 978-82-05-47920-3

Omslagsdesign: Gyldendal Akademisk
Sats: Type-it AS
Brødtekst: Times New Roman 10/13 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Akademisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk
akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven
eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR,
interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i
strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og
inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Den kvite fuglen

Vil einkvan deg vel,
flyg ein kvit fugl or hjarta hans,
kjem til deg
og kvitrar kjærleg.

Vil einkvan vondt,
kjem svart fugl,
set seg på stein,
stirer stingande.

Til kvardags har alle fuglar
mellomfargar.
Men ligg du i avgrunnen,
står du på tinden,
da er alle fuglar
kvite ell svarte.

Gløym aldri aldri
den kvite fuglen
som kom i avgrunnen
og kom på tinden!

Ragnvald Skrede (1904–1983)

Forord 2. utgave

Denne kommentarutgaven til psykisk helsevernloven er ment å være til hjelp for helsearbeidere som arbeider i psykisk helsevern. Regelkunnskap er helt nødvendig fordi lovverket åpner for å innlegge og tilbakeholde pasienter i institusjoner uten deres samtykke. Det er også mulig, på særskilte vilkår, å anvende tvang i behandlingen av psykiatriske pasienter. Personell i psykisk helsevern må ha god kjennskap til både vilkår for tvangsbruk, og regler om saksbehandling, tilsyn og kontroll.

Loven skal imidlertid også bidra til å sikre pasienters rettigheter og rettssikkerhet. De kan ha rett til nødvendig behandling og, i visse situasjoner, rett til øyeblikkelig hjelpløsning. Dessuten er det oppstilt særskilte rettssikkerhetsgarantier for å ivaretaka deres interesser. Pasienter, pårørende, organisasjoner og andre som er opptatt av pasienters rettsstilling, vil derfor ha bruk for regelkunnskap, både for å sikre forsvarlig behandling og for å kunne hindre overgrep, dvs. ulovlig tvangsutøvelse.

Boka er ment å imøtekommne behovene til både pasienter, pårørende, ansatte i psykisk helsevern og jurister og andre som arbeider med helserettslige spørsmål på dette feltet. Omfanget av boka er forsøkt begrenset ved å ha et nøkternt noteapparat. Dette er da supplert med fire mer dyptpløyende studier som avspeiler hvor komplekse problemene kan bli når man går mer i dybden. En tilsvarende behandling av alle rettslige utfordringer ville sprengt rammene for en hensiktmessig framstilling.

Førsteutgaven av denne kommentarutgaven kom i 2004. Det er etter den tid blitt vedtatt ulike mindre endringer i loven. Det som har nødvendiggjort en ny og revidert utgave, er de helt vesentlige endringene som ble foretatt, både i lovens oppbygging og reguleringsmåter, ved lov 30. juni 2006 nr. 45. Det ble imidlertid ikke foretatt endringer i de sentrale inngrepssvilkårene for tvungent psykisk helsevern, selv om lovens bestemmelser også på dette området er helt omredigert.

I førsteutgaven av kommentarutgaven var det tatt med tre mer dyptpløyende kapitler. Det første tar opp Høyesteretts praksis etter psykisk helsevernloven og er like aktuelt i dag, idet Høyesterett ikke har avgjort nye dommer på dette området siden 2004. Høyesteretts lovtolkning er normdannende for virksomheten til de juridiske kontrollorganene (kontrollkommisjonene og rettsinstansene), og derved også for den faglig ansvarlige ved det enkelte sykehus som tar tvangsavkjørelser i første instans.

Det andre kapitlet drøfter rettslige spørsmål ved behandling av alvorlige former for spiseforstyrrelser. Her har rettsituasjonen endret seg ved at det i 2006 ble gitt en egen bestemmelse i § 4-4 andre ledd som åpner for at det kan fattes vedtak om ernæringstilførsel uten eget samtykke, såfremt dette framstår som et strengt nødvendig behandlingsalternativ. Det tredje kapitlet drøfter rettslige spørsmål knyttet til behandling av rusmiddelmisbrukere i psykisk helsevern etter rusreformen. Begge disse kapitlene er revidert for å presentere dagens regler som på enkelte sentrale punkter er endret i tråd med de rettspolitiske synspunktene i førsteutgaven.

I denne utgaven er det i tillegg tatt med et nyskrevet fjerde kapittel som presenterer og drøfter de menneskerettslige utfordringene som blir aktualisert ved bruk av tvang i psykisk helsevern.

Boka inneholder – i tillegg til selve loven og noteapparatet til denne – de sentrale forskriftene som supplerer lovens bestemmelser på viktige punkter. Det er vist til disse i den løpende teksten. Framstillingen er ajourført fram til årsskiftet 2006/2007. Det er lov og forskrifter som ble gjort gjeldende fra 1. januar 2007, som presenteres i boka.

Faglig koordinator Lars Duvaland, advokat Kristel Heierdal og rådgiver Heidi Wylle takkes varmt for verdifulle kommentarer til bokas kommentardel. En særlig takk rettes til Anne Birgitte Songe som bidro aktivt med oppretting, koding og annet nødvendig arbeid for å få boka raskt ut.

Oslo 15. desember 2006

Aslak Syse

Innholdsoversikt

Del I

Om lov om psykisk helsevern	19
-----------------------------------	----

Del II

Psykisk helsevernloven med kommentarer	41
Alminnelige bestemmelser	43
Særlige samtykkebestemmelser	56
Etablering og opphør av tvungent psykisk helsevern	66
Gjennomføring av psykisk helsevern	111
Dom på overføring til tvungent psykisk helsevern	144
Kontroll og etterprøving	158
Domstolsprøving	169
Forskjellige bestemmelser	173

Del III

Fire utvalgte temaer	179
Høyesterettsavgjørelser vedrørende psykisk helsevernloven	181
Juridiske problemer knyttet til behandlingen av personer med alvorlige spiseforstyrrelser	199
Juridiske problemer knyttet til behandlingen av rusmiddelmisbrukere	229
Menneskerettslige aspekter ved frihetsberøvelse og tvang i behandlingsøyemed.	255

Del IV

Aktuelle forskrifter	281
----------------------------	-----

Del V

Registre	335
Forkortelser.....	337
Litteratur.....	339
Offentlige dokumenter	341
Lovregister.....	344
Domsregister	351
Konvensjonsregister	352

Innholdsfortegnelse

Del I

Om lov om psykisk helsevern	19
I.1 Innledning	21
I.2 Oversikt over lovens innhold og betydning.....	22
I.3 Historie	24
I.4 Utviklingsplan for psykisk helsevern i forhold til pasientrettighetsloven og psykisk helsevernloven.....	25
I.5 Omfang av psykisk helsevern.....	29
I.6 Forarbeider	30
I.7 Menneskerettigheter	32
I.8 Forskrifter.....	33
I.9 Rettspraksis	34
I.10 Lovendringene fra 2006 i psykisk helsevernloven.....	35
I.11 Lovendringene fra 2006 i pasientrettighetsloven	37
I.12 Klagesaker – antall og resultat ved klagesaksbehandlingen	39
I.13 Litteratur.....	40

Del II

Psykisk helsevernloven med kommentarer	41
--	----

Kapittel 1

Alminnelige bestemmelser	43
§ 1-1. Formål.....	43
§ 1-1 a. Virkeområde	44
§ 1-2. Psykisk helsevern.....	45
§ 1-3. Offentlig myndighet	47
§ 1-4. Den faglig ansvarlige for vedtak.....	48
§ 1-5. Forholdet til pasientrettighetsloven.....	50

§ 1-6. Forholdet til forvaltningsloven	52
§ 1-7. Rett til advokat eller annen fullmektig	53
§ 1-8. Bruk av elektronisk kommunikasjon.....	55
Kapittel 2	
Særlege samtykkebestemmelser	56
§ 2-1. Hovedregelen om samtykke.....	56
§ 2-2. Samtykke til å være undergitt reglene om tvungent psykisk helsevern i § 3-5.....	61
Kapittel 3	
Etablering og opphør av tvungent psykisk helsevern.....	66
§ 3-1. Legeundersøkelse.....	66
§ 3-2. Vedtak om tvungen observasjon	70
§ 3-3. Vedtak om tvungent psykisk helsevern.....	76
§ 3-4. Forbud mot overføring fra frivillig til tvungent psykisk helsevern	85
§ 3-5. Hvordan observasjon og tvungent psykisk helsevern kan omfatte	87
§ 3-6. Varslings- og bistandsplikt for offentlig myndighet	93
§ 3-7. Vedtak om opphør av tvungen observasjon eller tvungent psykisk helsevern.....	98
§ 3-8. Etterprøving uten klage samt opphør og forlengelse av tvungent psykisk helsevern.....	102
§ 3-9. Rett til å uttale seg	105
§ 3-10. Forskrifter om tvungent psykisk helsevern	109
Kapittel 4	
Gjennomføring av psykisk helsevern	111
§ 4-1. Individuell plan	111
§ 4-2. Vern om personlig integritet	113
§ 4-3. Skjerming	115
§ 4-4. Behandling uten eget samtykke	117
§ 4-5. Forbindelse med omverdenen	124
§ 4-6. Undersøkelse av rom og eiendeler samt kroppsvisitasjon	127
§ 4-7. Beslag	128
§ 4-7 a. Urinprøve	129
§ 4-8. Bruk av tvangsmidler i institusjon for døgnopphold	132
§ 4-9. Kontrollundersøkelser	139
§ 4-10. Overføring	140

Kapittel 5

Dom på overføring til tvungent psykisk helsevern	144
§ 5-1. Forholdet til de øvrige bestemmelser i loven her	145
§ 5-2. Vedtak om behandlingsansvaret	148
§ 5-3. Gjennomføring	149
§ 5-4. Klage til kontrollkommisjonen	151
§ 5-5. Begjæring om endring i gjennomføringen	153
§ 5-6. Overføring til anstalt under kriminalomsorgen	154
§ 5-7. Opphør av reaksjonen og prøveløslatelse der domfelte er overført til anstalt under kriminalomsorgen	155
§ 5-8. Tilbakeføring til tvungent psykisk helsevern fra anstalt under kriminalomsorgen	156
§ 5-9. Forskrifter	157

Kapittel 6

Kontroll og etterprøving	158
§ 6-1. Kontrollkommisjonen	158
§ 6-2. Kontrollkommisjonens sammensetning	161
§ 6-3. Kontrollkommisjonens uavhengighet	163
§ 6-4. Særlige saksbehandlingsregler	163
§ 6-5. Forskrifter om saksbehandling	168

Kapittel 7

Domstolsprøving	169
§ 7-1. Domstolsprøving	169

Kapittel 8

Forskjellige bestemmelser	173
§ 8-1. Forskrifter	173
§ 8-2. Ikrafttredelse	173
§ 8-3. Endringer i andre lover ved loven av 1999:	174

Del III**Fire utvalgte temaer..... 179**

Kapittel 1

Høyesterettsavgjørelser vedrørende psykisk helsevernloven.....	181
1. Innledning	181
1.1 Innledning	181
1.2 Nærmere om tvistemålsloven kapittel 33	182
1.3 Framstillingen videre	185
2. Kravet om «alvorlig sinnslidelse»	185
3. Minst ett lovfestet tilleggsvilkår må være oppfylt	187
4. Tvungent psykisk helsevern må framstå som det «minste inngrep»	190
5. Krav om en skjønnsmessig helhetsvurdering	191
6. Faglige og materielle krav ved tvungent psykisk helsevern.....	193
7. Betydningen av feil ved etablering av tvangsvernet ved domstolsprøving.....	194
8. Utvidet prøvingsrett ved påstått brudd på menneskerettigheter? ...	196

Kapittel 2

Juridiske problemer knyttet til behandlingen av personer med alvorlige spiseforstyrrelser	199
1. Innledning	199
1.1 Innledning	199
1.2 Tema for kapitlet	201
1.3 Framstillingen videre	202
2. Kort om spiseforstyrrelser.....	202
3. Etiske krav ved eventuell bruk av tvang overfor pasienter med nedsatt kompetanse.....	204
4. Psykisk helsevernloven og tvangssinnleggelse av pasienter over 16 år	207
4.1 Innledning	207
4.2 Anorexia nervosa og «alvorlig sinnslidelse», jf. phvl. § 3-3 første ledd nr. 3	207
4.3 Sidevilkårene, jf.phvl. § 3-3 første ledd nr. 3 bokstav a og b.....	210
4.4 Kravet om frivillige tiltak og en skjønnsmessig helhetsvurdering	211
4.5 Oppsummerende vurderinger	211
5. Mulighet for tvangssinnleggelse for pasienter under 16 år	212
5.1 Innledning	212
5.2 Frivillig innleggelse av mindreårige med foreldresamtykke	213

5.3	Tvangsinnleggelse i psykisk helsevern med hjemmel i barnevernloven.....	216
6.	Hva slags tvangsbehandling kan gjennomføres etter phvl. § 4-4?	218
6.1	Innledning	218
6.2	Om skillet mellom psykiatrisk behandling og andre behandlingstiltak. Vurderinger hos Helsetilsynet.....	219
6.3	Nødrettsbetrakninger som hjemmelsgrunnlag for tvangsernæring ..	223
6.4	Vedtak om tvangsernæring etter phvl. § 4-4 andre ledd bokstav b ...	225
6.5	Hvor kan tvangsernæring gjennomføres?	226
6.6	Tvangsernæring av pasienter under 16 år.....	226
7.	Oppsummerende vurderinger	227
 Kapittel 3		
Juridiske problemer knyttet til behandlingen av rusmiddelmisbrukere		229
1.	Innledning	229
1.1	Hva som skal behandles. Avgrensninger	229
1.2	Nærmere om rusmiddelbruk og psykisk lidelse	231
1.3	Framstillingen videre	232
2.	Ansvaret for omsorgen overfor rusmiddelbrukere. Pasientrettigheter	233
2.1	Innledning	233
2.2	Ansvarsfordelingen mellom kommune og stat	233
2.3	Pasientrettigheter	235
2.4	Særlig om retten til nødvendig helsehjelp	237
3.	Sosialtjenestelovens tvangsregler overfor rusmiddelmisbrukere....	239
3.1	Innledning. Nærmere om kommunens ansvar	239
3.2	Samtykke til tilbakehold – hovedregelen om tvangsbruk	240
3.3	Vilkår for tvangsinleggelse av rusmiddelmisbrukere	242
4.	Vilkår for tvangsinleggelse av gravide rusmiddelbrukere	245
5.	Gjennomføringsbestemmelser ved innleggelser etter sosialtjenesteloven	247
5.1	Innledning	247
5.2	Hvilke regler skal gjelde når gjennomføringen skjer i institusjoner underlagt psykisk helsevern?	248
5.3	Gjennomføring i institusjoner utenfor psykisk helsevern	249
5.4	Forskjeller i de nevnte regelverkene ved gjennomføringen av et tvangssopphold	253

Kapittel 4

Menneskerettslige aspekter ved frihetsberøvelse og tvang i behandlingsøyemed.....	255
1. Problemstilling. Oversikt.....	255
2. Underliggende verdier og verdikonflikter	256
3. Tvangsbruk i psykisk helsevern. Avgrensninger.....	259
4. Bindende folkerettslige instrumenter	262
4.1 Innledning	262
4.2 Den europeiske menneskerettighetskonvensjon av 1950	263
4.3 FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter.....	268
4.4 Europarådets bioetiske konvensjon (Oviedo-konvensjonen).....	268
4.5 FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter	269
4.6 FNs konvensjon om barns rettigheter.....	270
5. Ikke bindende instrumenter	271
5.1 Innledning	271
5.2 Europarådets rekommendasjon om bruk av tvang i psykisk helsevern fra 1983	272
5.3 Europarådets rekommendasjon om beskyttelse av menneskerettigheter og verdighet til personer med psykisk sykdom	273
5.4 FNs prinsipper for beskyttelse av sinnslidende pasienter	275
5.5 FNs erklæringer om funksjonshemmedes rettigheter – fra soft-law til bindende konvensjon	276
5.6 WHOs hovedprinsipper for lovgivningen om psykisk helsevern.....	277
6. Norsk rett og psykiatriske pasienters vern etter menneskerettighetene.....	278
6.1 Innledning	278
6.2 Menneskerettsspørsmål for Høyesterett ved utskrivningskrav fra psykiatriske pasienter.....	278
6.3 Oppsummerende vurderinger	279

Del IV

Aktuelle forskrifter	281
Vedlegg 1	
Forskrift av 3. november 2000 nr. 1098 om godkjenning av institusjoner som skal ha ansvar for tvungent psykisk helsevern	283
Vedlegg 2	
Forskrift av 24. november 2000 nr. 1172 om undersøkelse og behandling uten eget samtykke	286
Vedlegg 3	
Forskrift av 24. november 2000 nr. 1173 om bruk av tvangsmidler for å avverge skade i institusjoner for døgnophold innenfor det psykiske helsevernet	291
Vedlegg 4	
Forskrift av 24. november 2000 nr. 1174 om tvungent psykisk helsevern uten døgnophold i institusjon	295
Vedlegg 5	
Forskrift av 1. desember 2000 nr. 1219 om den faglig ansvarlige for vedtak i det psykiske helsevernet	298
Vedlegg 6	
Forskrift av 21. desember 2000 nr. 1407 om pasienter i privat forpleining i det psykiske helsevernet	300
Vedlegg 7	
Forskrift av 21. desember 2000 nr. 1408 om kontrollkommisjonens virksomhet	303
Vedlegg 8	
Forskrift av 21. desember 2000 nr. 1409 om øyeblikkelig hjelp i det psykiske helsevernet	311

Vedlegg 9	
Forskrift av 15. desember 2006 nr. 1424 om etablering av tvungent psykisk helsevern mv.	313
Vedlegg 10	
Forskrift av 23. desember 2004 nr. 1837 om individuell plan etter helselovgivningen og sosialtjenesteloven.....	318
Vedlegg 11	
Forskrift av 13. september 2004 nr. 1260 om godtgjøring m.m. til kontrollkommisjonene i det psykiske helsevernet.....	322
Vedlegg 12	
Forskrift av 15. desember 2006 nr. 1423 om bruk av skjerming i institusjoner i det psykiske helsevernet.	325
Vedlegg 13	
Forskrift av 4. desember 1992 nr. 915 til lov om sosiale tjenester m.v. – kapittel 5	329

Del V

Registre	335
Forkortelser.....	337
Litteratur.....	339
Offentlige dokumenter	341
Lovregister	344
Domsregister	351
Konvensjonsregister	352

Del I

Om lov om psykisk helsevern

